

Vladimir Ćorović

Bosna i Hercegovina

1925.

Internet izdanje	Štampano izdanje
Izvršni producent i pokrovitelj: Tehnologije, izdavaštvo i agencija Janus Beograd, januar 2002 Producent i odgovorni urednik: Zoran Stefanović Likovno oblikovanje: Marinko Lugonja Digitalizacija tekstualnog i likovnog materijala: Nenad Petrović Korektura: Zoran Stefanović	Original objavljen u Beogradu 1925: Srpska književna zadruga Elektronsko izdanje prema: Vladimir Ćorović, *Bosna i Hercegovina*, 2. tom sabranih djela, Beograd - Banja Luka 1999. Izdavači: "Ars Libris" iz Beograda i "Glas srpski" iz Banja Luke Priredili: dr Nenad Ljubinković i mr Irena Arsić Likovna oprema: Saša Vasić Računarski slog i prelom: Milan Todorović

Sadržaj

Uvod

Bosna i Hercegovina su u mnogom pogledu dve najzanimljivije i najsloženije slovenske oblasti na Balkanu. Etnički su, istina, vrlo čiste; čitavo njihovo stanovništvo, sem malog broja došljaka, čine Srbi i Hrvati. Ali, iako su Srbi i Hrvati jedan narod, među njima je ipak bilo izvesnih plemenskih razlika; i s toga etnički čistoća Bosne i Hercegovine nije onakva, kakva je u Srbiji, gde je bio manje-više čist srpski elemenat, ili u Hrvatskoj, gde je bio hrvatski. Te su se razlike, izazvane posebno obrazovanjem na zapadu hrvatske, a na istoku srpske države, javile prilično rano, i to, naravno, kao političke razlike, – tako da je jedan učen vizantski car X veka, Konstantin Porfirogenit, mogao dosta sigurno povući granicu

između njih, koja ih je delila na celom području od Plive do Cetine, idući preko Levanjskog Polja. Posle propasti Bodinove države i pošto je Hrvatska izgubila svoju samostalnost, Bosna, od XII veka, počinje da živi zasebnim političkim životom. Kao što se u Dubrovniku Srednjega Veka bio razvio posebni dubrovački patriotizam, tako se vremenom razvija i u Bosni bosanski. Uži pokrajinski interesi privlače svu pažnju bosanskih vladara i njihove vlastele. „Dobri Bošnjani” postaju ideal podanika. Kod takvih ljudi, koji paze više svoje i bosanske interese, polagano iščezavaju ili gube potpuno svoju oštrinu ranije političke razlike. Jedno vreme činilo se čak da je Bosni namenjena historiska misija, da stvori jednu trajniju srpsko-hrvatsku zajednicu. U državničkim planovima velikoga Tvrtka jasno se razvija njegova misao da od Bosne stvori središte jake narodne države, koja bi na jednoj strani obuhvatila Srbe, a na drugoj Hrvate. Da je kojom srećom uspeo, taj Tvrtkov plan, s kraja XIV veka, dao bi nesumnjivo neki stvarniji sadržaj toj srpskohrvatskoj zajednici i učinio bi nam, verovatno, budućnost nešto prijatnijom, nego što je bila u vremenima posle toga. Kad nema dubljih razlika političke se lako izravnjavaju, pošto njih stvaraju interesi, a ne krv i dublja osećanja. U toliko bi, u izvesnom pravcu, bosanska prošlost mogla biti gotovo i poučna.

Ali, uz plemenske razlike postojale su od ranih vremena još i verske, u Srednjem veku mnogo opasnije od političkih. Pored pravoslavnih i katolika tu su još delovali i bogumilski sektaši, a od XV veka pridolaze i muslimani. Sve tri ili četiri vere bile su jedna drugoj neprijateljske; dizale jedna protiv druge prave krstaške ratove; i između svojih pripadnika napravile su jaz redak u tolikom trajanju u historiji drugih naroda. U XVII veku, primera radi, imala su sva tri verska elementa u Bosni svoju književnost i književne radnike od ne male vrednosti. Pravoslavni su u to vreme s pažnjom negovali hronografsku književnost; kod katolika javio se tada svojim spisima Matija Divković; kod muslimana Muhamed Hevaji. Ali ti pisci koji žive u istoj zemlji, često u istom okrugu ili srezu i pišu istim jezikom, ne znaju jedan za drugoga; u njihovom radu nema nikakve zajednice; oni ne gledaju u narodu celinu, nego samo svoje delove u njemu; oni su se s toga uzajamno ogradili ne tarabama, nego najtvrđim zidom. Od XIII veka do danas najveći deo svih podela, društvenih, klasnih i najposle političkih, vrši se u glavnom prema verskoj pripadnosti; čak su i nacionalna opredeljivanja tim uvetovana. Nije čudo što je Bosna radi toga nazvata našom Španijom. Verska pocepanost u njoj bila je često glavni uzrok svemu nepoverenju, a oštra podela po veri najveća je smetnja stvaranju nacionalne solidarnosti u teška vremena iskušenja. Koliko to versko opredeljivanje ima uticaja pokazuju najbolje bosanski muslimani. Dok su pravoslavni iz reda Srbi, a katolici Hrvati, dotle se muslimani, verski veoma konzervativni, osećaju bliži Turcima nego Srbima i Hrvatima, iako su nesumnjivo čisti Sloveni i ne znaju za drugi maternji jezik sem našega. U vreme nacionalnih borbi XIX veka svaki musliman Bosne i Hercegovine gledao je u hrišćanskim ustanicima ne brata po krvi i jeziku, nego mrskog đaura, koji se digao na dina i na sultana u Stambolu; i ma koliko da je mrzeo Osmanlije i imao od njih mnogo da podnese, on se nikad, ni za čas, nije kolebao za koga da se opredeli.

Jedno vreme, u XIX veku, beše ozbiljna opasnost da Bosna i Hercegovina ne postanu „jabuka razdora" između Hrvata i Srba. Srbi su od davnina relativna većina u tim zemljama. Za vreme robovanja pod Turcima kod njih se razvilo vrlo živo osećanje narodne zajednice na celom području gde su stanovali i jaka želja da dočekaju dan svoga ujedinjenja. Od Karađorđeva Ustanka Bosna je bila prva želja obnovljene Srbije. Narodni pevač, klasični Višnjić, rođeni Bosanac, govorio je kroz Voždova usta želju celog naraštaja:

Drino vodo! plemenita međo
Između Bosne i između Srbije!

Naskoro će i to vreme doći
Kada ću ja i tebeka preći
I čestitu Bosnu polaziti!

U vreme kneza Mihajla bosansko pitanje nije skidano s dnevnog reda u njegovim planovima i nije slučajno da na njegovu spomeniku desna ruka stoji uperena prema Bosni. Šta je Bosna značila u osećanjima srpskog naroda pokazala je najbolje aneksiona kriza 1908. godine, kada je mala Srbija, ne obazirući se na posledice, ustala prema silnoj dunavskoj monarhiji. „Srpski se problem mora rešiti silom”, pisao je tad jedan naučenjak mirne krvi, g. Jovan Cvijić, jer su Bosna i Hercegovina za srpski narod „centralna oblast i jezgro naroda”. Austrija, koja je želela imati Bosnu i preko nje koračati dalje na Balkan, prema Solunu, tražila je oslonca za svoju politiku u katoličkom, odnosno hrvatskom delu bosansko-hercegovačkog naroda. Ona je Hrvatima davala neobavezne poruke da je u njihovom interesu da je pomažu i da je ujedinjenje Hrvata pod Austro-Ugarskom dosta blizak i relativno lak cilj. Jedan deo hrvatske javnosti dao se zavesti tim obećanjima, koja su čitavo vreme ostala prazne reči; dok su drugi hrvatski rodoljubi, s razumevanjem pravih namera bečke politike, upozoravali i Srbe i Hrvate da ne ulaze u ljute razmirice za tuđ račun. Srećom, danas je to pitanje bez stare opasnosti; u zajedničkoj državi Srba i Hrvata ispunjene su želje obadviju strana.

Ovo preplitanje verskih i političkih momenata učinilo je bosansku prošlost vrlo složenom, a prilike u Bosni i Hercegovini sve do neki dan veoma teškim. Slovenačka, Srbija i Crna Gora bile su dugo vremena etnički i verski homogene, a u svima ostalim našim oblastima u Hrvatskoj, Dalmaciji, Vojvodini i Južnoj Srbiji verske su grupacije, u glavnom, samo od po dve vrste: pravoslavni i katolici, odnosno pravoslavni i muslimani. Radi toga u njihovom životu nije bilo svega onoga što naročito karakteriše život u Bosni, sa borbom u troje, sa mnogo osobenog, osetljivog i uvijenog na jedan poseban, lokalno vrlo negovan, način; kad je svaka akcija vođena, u glavnom, samo jednom rukom i kad je veština bila često puta potrebnija od vrline.

Pored toga, zanimljivost i složenost Bosne i Hercegovine čini još i ovo. Ni u jednoj pokrajini našoj na Balkanu nije se tako jako ukrstio uticaj Istoka i Zapada, kao u ove dve: Dalmacija, Hrvatska i jedno vreme Zeta bile su pretežno pod uticajem romanskog elementa; u celoj Srbiji, naročito od XII veka, a u južnoj i od ranije, prevlađuje uticaj istočnjačko-vizantiski. Jedine su Bosna i Hercegovina, gde se gotovo pred očima svih oseća i jedan i drugi uticaj, ako ne u potpuno jednakoj meri, a ono ipak u tolikoj, da se omeri dadu jasno ogledati. Ti uticaji vide se najpre u veri. Prvih vremena zapadni uticaj prevlađivao je u svoj zemlji. Latinski jezik držao se u izvesnoj tradiciji vrlo dugo. Svi hrišćanski spomenici bosanskog područja, tj. ostaci crkvene arhitekture i grobova u čitavom vremenu od V–XI veka, u nesumnjivoj su vezi sa dalmatinskim i imaju apsolutno istu vrstu rada i iste tipove. Ali, pored toga, ima dokaza i o uticaju Vizantije i Istoka. Za cara Vasilija I tvrdi se da je slao sveštenike u neretljansku krajinu; kult istočnjačkih svetaca Srđa, Trifuna, Kuzmana i Damjana, Dimitrija, Tekle i dubrovačkog Vlaha bio bi dalja potvrda za to. Za srpskog kneza Mutimira, pod čijom se vlašću nalazio i jedan deo današnje Bosne i Hercegovine, zna se da je pristajao uz istočnu crkvu, iako ga je papa pozivao, da se, po tradiciji svojih prethodnika, vrati panonskoj dijecezi. Dva-tri veka docnije istočni elemenat znatno pojačavaju bogumili, čije je učenje, kako se zna, potpuno maloaziskog i balkanskog porekla. Verska borba, koja se vodila kroz čitav Srednji Vek, povlačila je za sobom i borbu oba uticaja, i to je, u više mahova, donosilo Bosni izvesno pojačanje njenog kulturnog kapitala. Kao posledica verske aktivnosti došla je književnost. Ona je pretežno sva na narodnom jeziku i u ćirilici, kojom se služe i pravoslavni i bogumili i katolici (do

XVIII veka) i muslimani (sve do austriske okupacije). Primeri upotrebe glagolice vrlo su retki. Bosna je, zanimljivo, više uticala na Dalmaciju unošenjem ćirilice, nego kulturnija Dalmacija svojim pismom na Bosnu. Posle turskog osvajanja uticaj Istoka prevladao je potpuno čak i kod katoličkog elementa, koji je jedini, preko svog sveštenstva, održavao kakve-takve veze sa Zapadom. Bilo bi naročita interesa proučavati nešto izbliže kako se to osvajanje Istoka odnosilo prema starom nasleđu Zapada u zemlji i kakve je sve oblike dalo u obrazovanju specijalnog bosanskog tipa kulture.

Pored tog ukrštavanja uticaja Istoka i Zapada u verskim pitanjima, ono se da videti i u drugim oblicima društvenog života. Zapadnom uticaju znatno je pomogao veliki ugled i primer Mađarske, koja je nekoliko vekova bila vrhovni gospodar Bosne. Moglo bi se, sa dovoljno razloga, reći, da je zapadnjaštvo Mađara u Srednjem Veku vrlo problematična stvar i da je velik deo njihovih tekovina došao uticajem njihovih slovenskih i nemačkih suseda; to bi se moglo reći, pa, ako hoćete, i primiti, ali bi se, i pored toga, moralo utvrditi, da je toga uticaja bilo i da je bio vrlo osetan. Ta za samu dinastiju Kotromanića postoji vrlo verovatno predanje da je došla u Bosnu preko Mađarske, iako je inače germanskog porekla. U državnom uređenju Bosne, u stvaranju posebnih komitata u Krajini i tuzlanskom okrugu; u odnosima između vlastele i podanika, vlastele i kralja; ili u nekim osobinama formulara državnih isprava; ili u izvesnim osobinama materijalne kulture, – uticaj mađarskih, odnosno zapadnih obrazaca toliko je vidan, da o njemu ne može biti sumnje. S druge strane, postoje stare tradicije vizantiske uprave; dolaze, naročito od Tvrtkova vremena, neposredno primljeni obrasci raških ustanova; tako da je i taj uticaj vrlo živ i jasno ocrtan. Na bosanskom dvoru i u kućama bosanske vlastele nalaze se odive sa raznih strana sveta, istoka i zapada: mađarske princeze, ortenburške grofice, fjorentinske sinjore, srpske kneginje, bugarske i carske kćeri; to sve dolazi sa svojim shvatanjima i navikama i unosi u Bosnu jednu mešavinu, koja samo pojačava ukrštavanja raznorodnih kultura. U ostalom, eno vrlo rečita primera u najlepšem delu naše stare pismenosti, u evanđeliju rađenom za humskog kneza Miroslava. U tekstu tog evanđelija ima izvesnih jezičnih i pisarskih pojava koje pokazuju nesumnjiv uticaj srpske pisarske škole iz Južne Srbije. Slike međutim, imaju toliko zapadnjačkog, da bi, sve kad ne bi bilo među njima one beleške o „Žvanu batisti”, same po sebi dovoljno govorile čijeg su porekla. Bosna je puna tih spomenika koji stoje kao na raskrsnici dvaju kultura i koje joj daju naročito mesto među našim pokrajinama. Dodajte tome ogroman broj spomenika turske kulture, kakvih sem Južne Srbije nema nijedan drugi naš kraj i onda ćete razumeti radi čega Bosna i Hercegovina zaslužuju posebnu pažnju i složeniju studiju.

Uz taj historiski značaj i interes, Bosna i Hercegovina privlače i svojim prirodnim lepotama. One su po svojoj raznolikosti slika cele naše države. U njima će se naći sve; od ogromnih starih šuma i pitomih planinskih rudina do surih hercegovačkih krševa i ubogih karsnih vrtača; od bogatih planinskih reka do davno zatrpanih suhopotočina; od široke posavinske kotline do strmog neumskog mora. Pojedine partije u njima imaju izgled i svežinu najlepših alpskih predela, a pojedina mesta živopisnost i boju Istoka. Primeri Popova Polja ili Mostarskog Blata, kad se čitav jedan kraj za par dana pretvori u ogromno jezero i kad tog jezera, opet za nekoliko dana, može da nestane, prestavljaju prirodne pojave karsnih polja Hercegovine, koliko retke toliko i zanimljive. Na drugoj strani, ispod sivog i vlažnog Jajca, videćete kako se čitavo jedno jezero u peni ruši niz potamnele stene i kako taj pad Plive ima nečeg i što osvaja veličanstvenošću i što zadivljuje neobičnošću.

>>
